

PARTIUMI TUDAT, HONISMERET, MŰEMLÉKVÉDELEM*

Epilógus

A honismereti mozgalom gyökerei visszanyúlnak a múlt századig. Központjában a népi és nemzeti tudatnak, a nemzeti önismeretnek és identitástudatnak a szolgálata és erősítése áll. Olyan önkéntes, egyéni vagy közösségi tevékenység ez, amely a szülőföld, a haza történelmének, múltjának megismerését, tisztelétét, és a nép önbecsülését szolgálja. Több évtizede segíti sorskérdéseink feltárását, megismerését, hagyományaink ápolását, értékeink őrzését.

Már 1992-ben felmerült egy honismereti szövetség megalakításának szükségessége. Még ebben az évben feladatul kaptam főtitkarságot Tőkés László püspök úrtól egy tervezet összeállítását a helytörténeti- és néprajzi kutatómunka megszervezése, valamint emlékhelyek létesítése és ápolása érdekében. E tervezetbe került az is, hogy az Emlékhely Bizottság egy honismereti lapot indít Partiumi lapok címmel, valamint egy ismertető füzetet műemlékekről és emlékhelyekről, Emlékhely Kiskönyvtár címen. Így alakult meg az Emlékhely Bizottság 1993 május 19-én, 12 alapító taggal.

Fölöttébb szükséges voltáról

Elengedhetetlenül szükség van arra, hogy felkutassuk, felmérjük és megismerjük műemlékeinket. De történelmi örökségeinkhez nem csak a közismert műemlékek tartoznak, hanem népi építészeti emlékek (lakóházak, gazdasági épületek, pincék), temetők, művészeti és régészeti értékek, ipartörténeti emlékek, sőt a népművészet és népi hagyományaink is. Mindezek előfordulnak legeldugottabb falvainkban is, ezeket nem ismerjük, s lassan eltűnőben vannak. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a 24. órában vagyunk.

Általános gyakorlat, hogy mindenütt csak a műemlékekkel foglalkoznak, ha foglalkoznak, de történelmi helyeinkkel, emlékhelyeinkkel nem sokat törődnek, vagy nem is ismerjük azokat. Ezért szükséges ezek feltárása is. A sarkigazságok közé tartozik, hogy az a nemzet, amely nem becsüli meg saját történelmi örökségét, eltűnik a történelem süllyesztőjében. Ugyanakkor nagy hiányosságok mutatkoznak a helytörténeti kutatás, feltárás terén is. Városaink múltjáról számos tanulmányt olvashatunk, történelmét különböző időszakokban feldolgozták, megírták. De falvainkról alig, vagy éppenséggel semmit sem tudunk. Még azok helytörténete sincs feltárva, ahol jelentős műemlékek találhatók. Nem beszélve egyes tájegységek területén lévő települések kölcsönhatásainak feltárásáról. Hisz egyes várak, kolostorok vagy vásárhelyek formáló tényezői voltak a környező településeknek. Mindezek megismerése, feltárása és közzététele hozzájárulna egy egészséges lokálpatriotizmus kialakulásához. Főleg az ifjúság körében fontos szerepe van a szülőföldhöz való kötődésnek. A lokálpatriotizmus jelentős eszköze lehetne a kivándorlás megállításának.

És mi teszi szükségessé, hogy mindezt partiumi szinten végezzük? Létezik a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság, melynek tevékenysége felöleli egész Erdélyt, de a Partiumban csak Szatmárnémetiben van fiókjá. A Kriza János Néprajzi Társaságnak csak néhány tagja van a Partiumban. Az EMKE Nagy-

váradon csak papíron van. Az Erdélyi Múzeum Egyesület nem sokat tud felmutatni e régióban. E hiányosságok nem véletlenek. A Partium valahogy mindig mostohagyermek volt, amely nem tartozott igazából sem Erdélyhez, sem az anyaországhoz. Így is bántak vele, és most is így bánnak vele. Pedig mindig nagy értékeket adott a nemzetnek. Az ok, hogy megfélemlenek rólunk abban is keresendő, hogy a szélén vagyunk, hogy nem ismernek minket, nem tudják mi van itt (még mi sem), hogy nem hallatjuk szavunkat. Túlzottan szerények vagyunk.

Hogy mi tartozik a Partiumhoz, vagy más szóval a Részekhez, ezt a történészek is vitatják. Eredetileg a tiszántúli kárpátaljai területek kapták e nevet, beleértve a Bánságot is. Ennek eldöntése a történészek dolga. De nekünk, akik itt most élünk, egyértelműen adódik, hogy az a terület, amely Erdély és a határ között terül el: Máramaros, Nagybánya és Szatmár vidéke, a Szilágyság, Bihar, Arad és Temesvár vidéke, a Bánság.

Egy önálló tájegységet csak összességében lehet feltárni, s csak azok által, akik rajta élnek. Eddig is voltak lelkes emberek, akik igyekeztek feltárni szűkebb patriájukat, s ennek érdekében kisebb-nagyobb egyesületeket, társulatokat hoztak létre. Alapos munka az ilyen kis egyesületekben folyik a legjobban. Ahol nincsenek ilyen egyesületek, létre kell hozni. A Bizottság nem egy egyesület, amely magába akarja olvasztani a többi egyesületeket, hanem egy honismereti szövetség, amelynek feladata, hogy e szervezetek, egyesületek munkáját összehangba hozza, közös mederbe terelje, hogy létre tudjunk hozni egy partiumi szintű műemlékvédelmet, helytörténeti feltárást, összeállítsunk egy partiumi művelődéstörténelmet, egy alappgyűjteményt, segítsünk kialakítani egy partiumi gondolkodásmódot, egy partiumi műveltséget.

Mindezek után most már meghatározhatjuk a Bizottság célkitűzéseit:

történelmi örökségünkhöz tartozó összes műemlékeink, népi építészeti emlékeink és emlékhelyeink felkutatása, feltárása és ismertetése, ezek ápolása, az aktív műemlékvédelem segítése, helytörténeti feltárómunka,

egy partiumi szintű műemlék-, helytörténeti-, néprajzi alappgyűjtemény, valamint dokumentációs és fotodokumentációs bázis kialakítása, a hozzátartozó könyvtárral, amely idővel regionális kutatóközpont kialakításához vezetne,

partiumi művelődéstörténelem összeállítása, a partiumi identitás tudatosítása, a partiumi lokálpatriotizmus, gondolkodásmód kialakítása,

a fiatalok honismereti nevelése.

Partiumi tudat

A Partium és hozzátéve a Bánság, valóban egy különálló tájegység, mind történelmi, mind művelődési szempontból. E terület lakói toleránsak, széleslátókörűek, és érzékenyek az újra. Sajátos helyzetünk és történelmünk alakította ezt ki. Várad mindig kulcspozíciót töltött be a történelem folyamán, Erdély és az anyaország között. Szent László városa, a Boldog Várad, a reneszánsz műveltség egyik alappillére volt, majd a reformáció fellegvára. Innen indult ki a felszabadító harc, amely felment egész Magyarországot a török iga alól. Várad a Holnaposok városa is, a modern magyar irodalom megteremtője, a peceparti Párizs. Püspökei mindig a nemzet legnagyobbjai közé tartoztak. Ma is. De ki nem ismeri a híres nagybányai festőiskolát, vagy a

*Az írás 1999 őszén készült, így beszámoló jellegű adatai – melyek az első hét évben elvégzett munka bámulatra méltó nagyságáról tanúskodnak – ekkori érvényűek.

Bánság példamutató toleránsságát, ahol több nemzetiség szoros barátságban élt mindig egymással. Nem véletlen, hogy olyan fiakat adott a nemzetnek, mint a Báthoriak, Kazinczy Ferenc, Arany János, Ady Endre, Kós Károly, s jelenleg itt hirdetik igéjüket Tőkés László és Tempfli József püspökök.

De miért is beszélünk partiumi szellemről? Megértéséért újra csak a történelemhez fordulunk. Alap a Szent István-i nyugati keresztény gondolkodás, és tolerancia minden néppel szemben. Már akkor megfelelt a mai európai gondolkodásmódnak. Valamint a Szent László-i igazság, igazhit és lovagi gondolkodásmód. Sírja mellett istenítéleti (igazságszolgáltató) hely alakult. Újonnan megkoronázott királyaink első útja ide vezetett. Az anjou-kori lovagvilág Szent Lászlót tekintette eszményképének. E kultusz ma is él Nagyváradon. Erre épült rá Andrea Scolari, majd Vitéz János püspökök munkássága, akik Váradon alakították ki a magyar reneszánsz kultúra első műhelyeit. Mátyás király fiatal korában Vitéz János udvarában szívta magába a könyvek szeretetét, s vitte magával a reneszánsz kultúrát Visegrádra.

A 16. század második felétől beszélhetünk a tulajdonképpeni Partiumról, a Részekről. Várad kisugárzása már ekkor a reformáció jegyében történt. Itt voltak az első hitviták. Várad Erdély legfontosabb végvára lett. Fejedelmei második fővárosuknak tartották. A főkapitány rangja felértékelődött, tulajdonosa a fejedelem után a második ember lett. Hadbaszállás esetén, amely a határon túra szólította a fejedelmet, a váradi főkapitány volt a helyettese. Várad főkapitányai közül Báthori István, Báthori Kristóf, Bocskai István, II. Rákóczi György fejedelmi trónra került.

A nagy fejedelmek idején Várad iskolaközponttá alakult. Szellemi kisugárzása újra megnőtt. Virágzik a könyvnyomtatás Hoffhalter, majd Szenczi Kertész Ábrahám vezetése alatt. Megkezdik a biblia kinyomtatását. Az 1660-as török ostrom alatt az iskola Debrecenbe költözik, ahol meghonosítják az itt kiépült oktatási rendszert, s ettől számítjuk a Debreceni Kollégium felvirágzását. A nyomdát Kolozsvárra szállítják, ahol befejezik a Biblia kinyomtatását.

A kuruc háborúk után a barokk újjáépítés kora következett. 1780-ban megnyílt a királyi jog-akadémia. A Tiszántúl fiatal-sága itt ismerkedett meg a jog- és társadalomtudományokkal, közigazgatással, politikával, itt készült fel a nemzeti reformokra. A romaságnak is nem egy vezető személyisége került ki innen, többek között Góydu Emánuel. E kultúrával való érintkezés vontja maga után azt, hogy Samuil Vulkán román püspök cirill helyett latin betűkkel adta ki Váradon pásztorleveleit.

A 19. században az Alföld egyik legtekintélyesebb városává fejlődött. Nagyvárad a modern magyar irodalom megteremtője, a Holnaposok városa lett. A híres Emke kávéházban találkoztak a Holnaposok, mint Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Babits Mihály, Balázs Béla, Miklós Jutka. Nagyvárad szellemisége mindig kiható az egész Partium területére, sőt tovább mutatott.

1899 decemberében Temesvártól indult el a forradalom, s terjedt szét az egész országban, megváltoztatva a történelmet. A forrongó világban a Partium nyugodt maradt. A változás csendben, vértelenül zajlott le. Nagyvárad ma is a csend városa, ahol a különböző etnikumok mindig békésen megfértek egymás mellett.

Mint láttuk, a Partium és vele a Bánság, mindig külön álló régiót alkotott. Minden időkből nyitott volt nyugat felé, magába szívta annak pozitív szellemi hatásait, elkerülve az anyaország erős politikai ingadozásait. Szorosan kapcsolódott mindig

Erdélyhez, de toleránsan felfogva és elkerülve annak konzervatívizmusát, átvéve annak szellemi kisugárzását és a transzilvánizmust. Mivel gyakran átmeneti és ütköző zóna volt, alkalmazkodnia kellett minden idők változásaihoz, de mindig úgy, hogy pozitívan kerüljön ki belőle. Átélt, alkalmazkodva túlélte a különböző – török, rác, kuruc, osztrák, román – impériumváltozásokat és politikai rendszerváltozásokat, s ezekből mindig sikerült toleráns viselkedésével szellemileg megerősödve kikerülni. A partiumi ember alkalmazkodása tette lehetővé a partiumi szellem kialakulását.

Elindulás

1993. július 25-én körvonalazódott a Bizottság tevékenységi területe, s megkapta végleges nevét, mint a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, amely a Királyhágóemléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség égisze alatt működik. Ökumenikus jellege miatt az Erdélyi Kárpát Egyesület Bihar Megyei Osztálya keretében működik.

1993. október 29-én Tőkés László és Tempfli József püspökök jelenlétében, közösen a partiumi megyék küldötteivel leraktuk a Bizottság alapjait és beindítottuk tevékenységét. Tőkés László püspök egy bizottság létrehozását javasolta a munka összehangolása céljából. Főbiztosnak személyemet javasolta. Ezután a megyei biztosok megválasztására került sor: Péter I. Zoltán – Bihar megye, Kovács Géza – Arad megye, Szekernyés János – Temes megye, id. Bántó Bálint – Szatmár megye, Major Miklós – Szilágy megye, Véső Ágoston – Máramaros megye, Gyarmati Gábor titkár.

A folytatás

Hat év alatt a Bizottság folyamatosan növelte tagságát, amely lehetővé tette tevékenységének bővítését, sokrétűségét. Nehéz lenne mindent felsorolni, így csak a legfontosabbakat említjük meg.

1993. szeptember 5-én emléktáblát avattunk közösen Tempfli József püspökkel Szentjobbon, ahol négy évszázadon keresztül őrizték Szent István jobbát.

1994. január 22-én az első munkatülés: feladatok kiosztása, tájegységek felosztása a tagok között, felmérőlapok megbeszélése.

Április 14-én elkészült a Partium első száma, melyet Barabás Zoltán, Dukrét Géza, Péter I. Zoltán, Radványi Károly állított össze.

Április 16-án az első félévi közgyűlésen véglegesítettük a működési szabályzatot, s bemutattuk a Partium folyóiratot.

Június 26-án emléktáblát avattunk Réven, Kulcsár Andor lelkipásztor és Márton Gabriella, Ady Endre első váradi szerelme tiszteletére.

Július 9-én emléktáblát avattunk a Lórántffy Zsuzsanna Református Gimnázium épületében Bíró József művészettörténész tiszteletére.

December 4-én – közösen a helyi szervekkel – emlékszóbat és emléktáblát avattunk Érsemjénben Fráter Lóránd tiszteletére.

1995. január 17-én a Bihari Egyházmegye lelkésztalálkozója alkalmából felhívást intéztünk az egyházközségek története, helytörténete, kisonográfiai elkészítésére; felmérőlapokat ismertettünk.

Január 31-én megfogalmaztuk a Varadinum alkalmával állítandó Szent László emléktábla szövegét, majd február 14-én véglegesítettük Tempfli József püspök úrral. Február 5-én meg-

rendeltem a táblát, melyet május 7-én avattak fel.

Március 16 az első patriumi honismereti találkozó napja.

November 18-19.: I. Partiumi Honismereti Konferencia, melynek fő témája egyházi műemlékeink voltak. Részt vett 65 személy, elhangzott 20 előadás.

1996. január 16-án középiskolás csoportokat szerveztünk az *1100 év magyar építészet a Kárpát-medencében* című vetélkedőre.

Augusztus 3-10-ig a magyar Reformátusok III. Világtalálkozóján vettünk részt, Micskén könyvbemutatón, Nagyváradon a Lórántffy Zsuzsanna szoboravatáson, Nagykárolyban a Károli Gáspár szoboravatáson.

Október 11-13.: II. Partiumi Honismereti és Néprajzi Konferencia, Bihardiószegen és Székelyhídon, melynek témája a honismereti és néprajzi munka a Partiumban.

November 28-29. Bukarest: I. Országos Műemlékvédelmi szeminárium *A romániai építészeti örökség rehabilitása* címen. Megalakult a kulturális egyesületek és szakegyesületek föderációja a történelmi műemlékek rendszeresítése, védelme és értékesítése érdekében.

1997. április 28. – könyvbemutató a Varadinum ünnepeken: Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: *Nagyvárad, városismeret*.

Április 12-én Honismereti Találkozó – emléktábla-avatás K. Nagy Sándor tiszteletére.

Június 28-án Magyar Múzeum avatása Bogdándon.

Augusztus 25-én emléktáblát avattunk Aradon Lóczy Lajos tiszteletére.

Szeptember 26-28.: III. Partiumi Honismereti Konferencia, Bihar. Fő témája temetőink ismertetése volt. Itt mutattuk be a Partiumi füzetek kiskönyvsorozatunk első kötetét: Borbély Gábor, Csernák Béla: *Bihar* címen.

1998. február 11. – könyvbemutató: Kordics Imre – *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*, Partiumi füzetek 2.

Március 28. – Partiumi Honismereti Találkozó.

Április 15-én könyvbemutató – Péter I. Zoltán: *Félférfő*, Partiumi füzetek 3. – a Varadinum ünnepek keretében.

Május 19-20-án a Duna TV filmet készített a Bizottság éléről.

Június 25-én megjelent Dánielisz Endre: *Nagyszalonta – városismeret*. Partiumi füzetek 4.

Szeptember 28-án megjelent Benedek Zoltán: *Nagykároly református temploma*. Partiumi füzetek 5.

Október 9-11.: IV. Partiumi Honismereti Konferencia, Sarmaság. Fő témája az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója. Bemutattuk a Partiumi füzetek 6. számát: Bessenyei István: *Sarmaság* című kötetét.

1999. február 5-én megjelent a Partiumi füzetek 7. kötete: *Hol sírjaink domborulnak* címmel. A gyűjteményes kötet húsz temetőt ismert.

Április 7-én megjelent Major Miklós: *Tájak, műemlékek, emlékhelyek a Szilágyságban*. Partiumi füzetek 8.

Április 29-én könyvbemutató a Varadinum keretében: Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*. Partiumi füzetek 9.

Május 26-27-én Kárpát-medencei Műemlékvédő Konferencia Noszvajon. Megalakult a Kárpát-medencei Koordinációs Bizottság, melynek egyik munkacsoportjába mi is bekapcsolódunk.

Július 22-én megjelent Dánielisz Endre: *Csonkatorony a felhőkbe nyúlik*. Partiumi füzetek 10.

Augusztus 17-én megjelent Bunyitay Vince, Fodor József: *Székesegyházi Bazilika, Nagyvárad*. Partiumi füzetek 11.

Szeptember 3-5.: V. Partiumi Honismereti Konferencia,

Felsőbánya. A konferencia fő témája a várak, kastélyok, udvarházak voltak. Bemutattuk lapunk, a Partium jubileumi számát.

Szeptember 13-án megjelent Pop Alexandru: *Varadinum, a vizek határolta város és vár*. Partiumi füzetek 12.

Nyolc honismereti táborot szerveztünk fiataloknak, melyek célja állagmegőrző munkálatok, az ifjúság honismereti nevelése. Kitakarítottuk a fenesi Béla-várát, Súlyomkő-várát, Valkó-várát, Érabrány romtemplomát, Árpád és Ottomány dendrológiai parkjait.

A Varadinum ünnepek alkalmából pályázatokat hirdettünk felnőtt és ifjúsági kategóriában: 1995-ben *Szent László élete és munkássága*, melyre 59 dolgozat érkezett, melyből 38 diáké; 1996-ban *Településeink kialakulása és története*, 24 dolgozat érkezett, melyből 10 diáké; 1997-ben *Szóban élő történelem*, 28 dolgozat érkezett, melyből 9 diáké; 1998-ban *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a Partiumban*, 40 dolgozat érkezett, belőle 29 diáké; 1999-ben *Irodalmi emlékhelyeink* címen, melyre 23 dolgozat érkezett, melyből 17 diáké volt.

A jelen

A Bitottság irányításában változások történtek: az elnökség alelnököt is választott, Bara István szatmárnémeti építésmérnök személyében. Temes megye területi elnöke Pálkovács István temesvári mérnök, Szatmár megye területi elnöke előbb Bara István, majd Kiss Albert túrterebeesi tanár, Máramaros megyéé pedig Székely József nagybányai ny. tanár lett. A Partium néhány egyesülete is felsorakozott mellénk társszervezetként: a Bihar Megyei Műemlékvédő Egyesület, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Szatmár Megyei Fiókszervezete, az aradi Kölcsey Egyesület, a temesvári Ormos Zsigmond Társaság. A Bizottság tagsága elérte a 81 főt. Így kutatóprogramunk szerteágazóbb lett. Főbb kutatási programjaink rögzödtek: Műemlékeink feltárása, felmérése, felleltározása, melyben nagyobb hangsúlyt kaptak temetőink, a várak, a kastélyok, udvarházak, valamint a helytörténeti kutatómunka, településeink kialakulása, történelme. Igyekszünk minden tanulmányt, dolgozatot közzétenni, vagy a folyóiratunkban, vagy a Partiumi füzetek sorozatában.

Ötéves a lapunk, a Partium. Öt év alatt tizenhárom szám jelent meg, ezer-ezer példányszámban. Öt év teljes tartalomjegyzékét a nemrég megjelent tizennegyedik számban olvashatjuk, összesen 137 címszóban. Szerkesztésében szempont a kutatás közzététele, figyelembe véve célkitűzéseinket: történelmi örökségünk feltárása, megismerése, ismertetése és megőrzése, műemlékeink védelme, nemzeti identitásunk szolgálata és erősítése, hagyományaink ápolása, honismereti nevelés.

A Partiumi füzetek sorozatában két év alatt sikerült 12 kötetet kiadni, ezer-ezer példányszámban. Előkészületben van Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a Partiumban című gyűjteményes kötetünk. Célunk történelmünk megismerése, identitás tudatunk, a partiumi tudat erősítése.

A jövő

Hírünk eljutott a Kárpát-medence minden részére. Az évenként megrendezésre kerülő Partiumi Honismereti Konferencia tekintélyt vívott ki magának, s azon megtiszteltetés előadást tartani. Számbaveszi a műemlékvédő társadalom. Ez kötelez. Bár sok történész van köreinkben, de a jövőben szeretnénk bevonnunk a hivatalos történészek szűkebb társadalmát is, kiknek jó része csak passzívan és semlegesen nézi tevékenységünket. Talán nem akarnak leereszkedni az „amatőr” helytörténészek szintjére? Tagságunk zömében tanárok, mérnökök,

orvosok, papok, de alapvető munkát végeznek, úgynevezett aprómunkát, amelyre majd alapozhat az általános történelem. Célunk a sok fehér folt eltüntetése.

Ki kell fejleszteni az emberek műemlék-érzékenységét, de ezt csak úgy lehet, ha feltárjuk és megismerjük műemlékeinket, azok védelmének fontosságát. Minden műemléktulajdonosnak rá kell jönnie, s tudnia kell, hogy azok karbantartásánál nem a költségek mérete a legfontosabb. Azok történelmi örökségünk részei, úgy és olyan formában kell őket megvédeni és karbantartani, ahogy elődeink ránk hagyták. Értékük főleg erkölcsi érték, csak így marad meg az utókornak. Büszkének kell legyünk arra, amit ránk hagytak ősapáink. Nem az őrzi meg igazán, aki gyönyörűen, újonnan bepucolja, s közben jóhiszeműen átalakítja mai szükségleteinek kielégítésére, s végül alig lehet ráismerni, hanem az, aki visszaállítja eredeti formájába. Nem a költséget és a fáradságot kell nézni, hanem a célt. Aki ezt nem tartja szem előtt, saját történelmét pusztítja.

Történelmünkhez tartozik településeink, kisebb tájegységeink helytörténete is. Itt nagyon kevés van feltárva. Csak városaink, nagyobb településeink történelmét ismerjük – azt is csak nagyjából –, de számtalan apró település, kistrégyó kialakulását, történelmét nem ismerjük. Egyes várak, várudalmak, kastélyok, de még udvarházak is messze kihatottak környezetükre. Nem ismerjük ezeket a kapcsolatrendszereket, történelem alakító hatásukat. Ezeket kell sürgősen feltárni, amíg állnak egyes kastélyok, egyes udvarházak, amíg élnek olyan emberek, akik még emlékeznek a volt tulajdonosokra.

Megfigyelhetjük, hogy a legtöbb helytörténeti leírás befejeződik a huszadik század kezdetével. Csak annyit tudunk, hogy virágzó épületek elpusztultak, lerombolták, vagy a nemtörődomség, az enyészet végzett velük. Nagyon kevesen foglalkoznak századunk eseményeivel. Igaz, e korszak dokumentumaihoz ma még nehéz hozzáférni, mivel még nem engedik azok megismerését. De azért fontos századunkkal foglalkozni, mert még sokan élnek, akik átéltek az eseményeket, s tőlük tudjuk feljegyezni visszaemlékezéseiket. Ez a szóban élő történelem, melyet nagy hiba lenne nem felhasználni. Tehát fel kell tárjuk, hogy az illető településen mi történt az első világháború alatt, hogyan zajlott le az impériumváltás, hogyan alakult a gazdasági és társadalmi élet a két világháború között, mi történt a második világháború alatt, hogyan hódított tért a szocializmus, az államosítás, a parasztgazdaságok felmorzsolása, tömegek elhurcolása, a kollektivizálás, hogyan működött a kollektív gazdaság, vagy az ipari vállalatok, milyen volt a városi és falusi értelmiség élete, az iskolatörténet, az egyháztörténet, milyenek az 1989 utáni változások.

Településeink temetői, régi síremlékei az utóbbi időben rohamos pusztulásnak indultak. Sajnos ehhez nagymértékben hozzájárult a vandalizmus, sőt a tudatos pusztítás. Történelmi örökségünk megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges temetőink, nemzeti panteonjaink megismerése, felmérése, védelme. Hisz nemcsak őseink kultuszáról van szó. A temető történelmünk egy darabja. Olyan, mint egy történelemkönyv: bizonyítotték, hogy itt voltunk. Nagy személyiségeink végső nyugalóhelyei ezek, ugyanakkor művészeti és népművészeti kincstárunk részei, kultúránk gyűjtőhelyei. Sok temetőnél a 24. órában vagyunk, tenni kell valamit megmentésükért. A tudatos rombolást már nem lehet helyrehozni, vannak helyek, ahol már csak annyit tudunk tenni, hogy a régi sírköveket biztonságos helyre szállítjuk, kőtárat létesítünk. Vannak települések, ahol már ez sem sikerül, de annyit mindenképpen meg kell tennünk, hogy leírjuk, lefényképezzük, lerajzoljuk, összeszámoljuk, összeírjuk

nagy személyiségeink sírköveit, feliratait, hogy legalább ennyit megmentünk az utókornak.

Legalább ilyen fontos népi szokásaink, hagyományaink leírása. A népszokások nagyobb része már csak az idősek emlékezetében él. Itt is a 24. órában vagyunk. Ha az öregek itthagynak minket, sohasem fogjuk megtudni, hogyan játszódtott le egy keresztelés, lakodalom, virrasztás, milyenek voltak a húsvéti és karácsonyi játékok, hogyan zajlott a fonóka, a kukoricahántás, kenderdörzsölés, a regrutabál, az aratóünnep, a szüreti bál, a családon belüli élet, milyen volt a régi állattartás, és még sorolhatnám – a népviselettől, a kismesterségeken át a közösségi élet különböző formáig – hosszan a sort. Mindezeket össze kell gyűjteni, meg kell örökíteni. Egyes falvakban újrachonosították az egyes szokásokat, de már nem abban a formában, nem olyan erkölcsi tartalommal, csak a fesztiváltásra helyezve a hangsúlyt. A régi népi szokásoknak, játékoknak mindig mély társadalmi gyökerük volt, nevelően hatottak a közösség tagjaira, mindig gyakorlati hasznuk volt. A nép kirakatrendezvényeket nem szervezett, s mivel meg voltak győződve azok szükségességéről és hasznosságáról, nem kellett meggyőzni az embereket a részvételtől. Önszerveződésesek voltak, az öregek tapasztalatain nyugodtak. Ezeket kell megmenteni és esetleg újrachonosítani. Nyilván ma már más erkölcsi alappal, de hitelességgel.

Össze kell gyűjteni a még megmaradt tárgyi emlékeket is. Rendkívül fontos lenne tájházak létesítése, ahol kiállíthatjuk e tárgyi emlékeket. Csak lelkes emberekre lenne szükség, akik kézbe veszik ezt az ügyet. Tárgyi emlékeink egy részét összegyűjtötték az állami múzeumok. Egy jó része, talán a legértékesebbek, a műgyűjtők és műkereskedők kezén keresztül külföldre jutott. Nagyon keveset tudtak megmenteni lelkes emberek, mint Sipos László tanár, aki Magyar Múzeumot létesített Bogdándon, Wilhelm Sándor tanár, aki Székelyhídon hozott létre halászmúzeumot. Tájház van Svábpetriben (Szatmár megye) és Kisiratoson (Arad mellett). Most van készülődésben egy érmelléki tájház Gálospetriben (Érmihályfalva mellett), ahol Kéri Gáspár fogorvos végzi áldozatos munkáját. De mindez nem megy a lakosság hozzájárulása, jó hozzáállása nélkül.

Történelmi örökségünk feltérképezése, megmentése az utókornak mit sem érne, ha a felnövekvő új generáció képviselői közül senki sem lenne, aki átvegye tőlünk a stafétát. Ha a mai ifjúságot, jövőnk letéteményeseit nem érdekli múltunk nagysága és öröksége. Ezért rendkívül fontos nagyobb hangsúlyt fektetni az ifjúság bevonására. Fel kell hívni figyelmüket e fontos tevékenységekre, vonzóvá kell tenni e szép és nemes munkát, be kell vonni őket minden fajta tevékenységbe. Csak így érhetjük el, hogy az általunk megkezdett munkát lesz ki folytassa.

Fiatalok! Tiétek a jövő! Kapcsolódjatok be ebbe az izgalmas, felemelő és nemes munkába! Kívívjátok vele a jövő elismerését.